mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

Genel Öbekleşmeler Mantığı: Ortaklaşa Yaşam Üzerine Makinesel Bir Perspektif

Orhan Hayal, Bağımsız Araştırmacı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
ORCID: 0000-0002-3542-0668
E-posta: orhanhyl@gmail.com

Özet

Bu makale sosyal ve beşerî bilimlerde yaygın kullanımı olan öbekleşme kavramını incelemektedir. Antropoloji, arkeoloji, sosyal teori, kentçilik, uluslararası ilişkiler, bilim ve teknoloji çalışmaları gibi farklı disiplinlerden araştırmacılar küreselleşme, neoliberalizm, devlet oluşumu, politika yapımı, toplumsal hareketler tartışmalarında öbekleşmeye başvurmaktadırlar. Aktör-ağ kuramı, yeni materyalizm, post-hümanizm, duygulanımsal dönüş ve temsili-olmayan kuram toplumsal dünyanın oluşum ve dönüşümü, düzen ve uyumu, istikrar ve istikrarsızlığı, toplumsal ve bireysel aktörlerin niteliği, bu aktörlerin faillik ve eylem kapasiteleri üzerine açıklamalarında öbekleşme kavramına dayanmaktadırlar. Öbekleşme ilk kez Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin ortak çalışmalarında yapı karşıtı bir kavram olarak ileri sürülmüştür. İnsan merkezciliği reddeden ve organik yaşam karşısında inorganik yaşamın canlılığını vurgulayan radikal ampirist ontolojilerinin uzantısıdır. Öbekleşme, ortaklaşa yaşamın şekillenmesi ve sürdürülmesinde insan olmayan eyleyicilerin ve inorganik maddeselliğin rolünü ortaya koyar. Bu açıdan insan ve insan olmayan, organik ve inorganik, kültürel ve doğal bileşenlerin bir araya gelerek oluşturdukları bir tür simbiyoz, ortaklaşa yaşam formudur. Bu makale ilk olarak, öbekleşme kavramının çeşitli toplumsal olgu ve süreçlerin analizinde nasıl kullanıldığını ve kuramsal bir çerçeve haline geldiğini incelemektedir. Araştırmacıların çokluk, heterojenlik, olumsallık, maddesellik ve insan olmayanların failliğini öne çıkarırken Deleuze ve Guattari'nin genel öbekleşmeler mantığını kuran katmanlar sistemi, ikili eklemlenme, soyut makine ve makinesel filum gibi kavramlarını yeterince dikkate almadıklarını iddia etmektedir. Bunun için ikilinin ortak çalışmalarına geri dönerek genel öbekleşmeler mantığını izler. Bu tartışmadan hareketle makale, öbekleşmenin dünyada mevcut nihai bir ürünü ya da şey durumunu tasvir eden betimleyici bir terimden ziyade süreç, oluş, işleyiş, hareket, bir araya gelme ve çözülmeyle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Buna göre öbekleşmeler çok çeşitli çağlar, coğrafyalar, kültürlerden ve jeolojik, biyolojik, toplumsal katmanlardan yersizyurtsuzlaşmış, katmansızlaşmış, kodu çözülmüş heterojen ögeleri ortak iş görme temelinde bir araya getiren makinesel beden tertipleridir. Kültür ve doğa, organik ve inorganik yaşam arasında ayrım yerine süreklilik temelinde oluşurlar. Bu beden tertiplerinin çalışma koşulu jeolojik, biyolojik ve kültürel katmanlardan bileşenlerin

Makale Gönderim Tarihi: 23.03.2022, Makale Kabul Tarihi: 19.07.2022.

"ortak-yersizyurtsuzlaşmasıdır". Ortak-yersizyurtsuzlaşma yabanarısı ve orkide arasındaki simbiyotik ilişkide olabileceği gibi daha büyük siyasal ve toplumsal oluşumların ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde de gerçekleşebilir. Örnek olarak makalenin son kısmında çeşitli çalışmalardan yararlanarak su, kil, kömür ya da işlenmiş maddi nesnelerin nasıl insan bedenleri ve kültürüyle dolanıklık oluşturarak insan yerleşimlerini, siyasal yapıları, üretim ilişkileri ve toplumsal hareketleri mümkün kıldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bir demircinin demir cevherini ya da bir marangozun ağacın damarlarını izlemesi gibi öbekleşen insan toplulukları da maddeye içkin potansiyellerle dolanıklık oluştururlar. Tüm bu örneklerde öbekleşme farklı katmanlardan yersizyurtsuzlaşan bileşenlerin indirgeme ve homojenleşme olmaksızın belirli bir tutarlık içerisinde kalmalarını sağlar. Ancak aynı zamanda daha öte yersizyurtsuzlaşmanın keskin kenarıdır. Böylelikle hem bir tutarlılık hem de bir mutasyon makinesidir.

Anahtar Kelimeler: Öbekleşme, Yeni Materyalizm, Katmanlar, Soyut Makine, Makinesel Filum.

General Logic of Assemblages: A Machinic Perspective on Collective Life

Abstract

This paper studies the assemblage concept, which is widely used in social sciences and humanities. Researchers from different disciplines such as anthropology, archaeology, social theory, urbanism, international relations, science and technology studies refer to the assemblage in discussions of globalization, neoliberalism, state formation, policy making, and social movements. Actor-network theory, new materialism, post-humanism, affective turn, and non-representational theory are based on the assemblage concept in their explanations of the formation and transformation of the social world, its order and harmony, its stability and instability, and the nature of social and individual actors, and their capacity for agency and action. Assemblage was first proposed as an anti-structural concept in the joint work of Gilles Deleuze and Felix Guattari. It is an extension of their radical empiricist ontology, which rejects anthropocentrism and emphasizes the vitality of inorganic versus organic life. Assemblage asserts the role of non-human agents and inorganic materiality in the shaping and maintenance of collective life. In this respect, it is a kind of symbiosis, a collective life form, formed by the combination of human and non-human, organic and inorganic, cultural and natural elements. This article first examines how the assemblage concept is used in the analysis of various social phenomena and processes and has become a theoretical framework. It is argued that while the scholars emphasize the multiplicity, heterogeneity, contingency, materiality and agency of the nonhumans, they do not sufficiently take into account the concepts

of the strata system, double articulation, abstract machine and machinic phylum of Deleuze and Guattari that establish the general logic of assemblage. For this, the article goes back to the joint work of them and follows the general logic of assemblage. Based on this discussion, the article states that assemblage is related to process, becoming, functioning, movement, coming together and dissolving, rather than a descriptive term that describes a final product or state of things existing in the world. Accordingly, assemblages are machinic body arrangements in which deterritorialized, destratified, decoded heterogeneous elements from various ages, geographies, cultures and from geological, biological, social strata bring together on the basis of co-functioning. They are formed on continuity rather than separation between culture and nature, organic and inorganic life. The working condition of these body arrangements is the "shared deterritorialization" of the elements from the geological, biological and cultural strata. Shared deterritorialization may occur in the symbiotic relationship between wasp and orchid, as well as in the emergence and maintenance of larger political and social formations. As an example, in the last part of the article by using various studies, it has been tried to show how water, clay, coal and processed material objects make human settlements, political structures, production relations and social movements possible by creating entanglement with human bodies and culture. As a blacksmith traces iron ore or a carpenter traces the veins of a tree, assembling human communities form entanglement with potentials inherent in matter. In all these examples, assemblage ensures that the elements deterritorialized from different strata remain in a certain consistency without reduction and homogenization. But it is also the cutting edge of further deterritorialization. Thus, assemblage is both a consistency and a mutation machine.

Keywords: Assemblage, New Materialism, Strata, Abstract Machine, Machinic Phylum.

Giriş: Öbekleşmenin Kullanımları

Öbekleşme, sosyal bilimlerdeki 'materyalist' ve 'ilişkisel' dönüşle birlikte farklı disiplinlerde çeşitli toplumsal fenomen ve süreçlerin araştırılmasında yaygınlaşan bir kullanıma sahiptir. Bunlar arasında sosyal teori (De Landa, 2017), antropoloji (Rabinow, 2003), kentçilik (Farias ve Bender, 2010), uluslararası ilişkiler (Acuto ve Curtis, 2014), aktör-ağ kuramı (Latour, 2005), politika hareketliliği (McCann ve Ward, 2011; Prince, 2010), toplumsal hareketler (McFarlane, 2009) gibi disiplin ve çalışma alanları bulunmaktadır. Öbekleşme toplumsal gerçekliğin doğasına ilişkin bir yönelim tarzı, analitik-metodolojik bir çerçeve, etik-politik bir davet olarak görülmektedir. Araştırmacılar, toplumsal varlıkların sabit ve kararlı olmaktan ziyade dengeden uzak açık uçlu sistemler olarak sürekli yeni beliren özellikleriyle karmaşık, olumsal, öngörülemez şekilde var olduklarını ve başka-oluşun dinamiklerini içkin olarak barındırdıklarını

ileri sürmek üzere öbekleşme kavramından faydalanırlar. Öbekleşme, tek bir mantığa indirgenemez karmaşık, dengeden uzak ve açık uçlu bir sistemdir (Collier ve Ong, 2005: 12). İstikrar ve doğrusal nedensellik mantığına göre işleyen yapıyı "değişim ve dengeden uzak sistemler sorununa bağlayan röle bir kavram"dır (Venn, 2006: 107). Bu yüzden geçici olanla yapısal olan, yapısal olanla istikrarsız şekilde heterojen olan arasındaki çelişkilerin analitik akıl için yarattığı gerilimleri taşır (Marcus ve Saka, 2006: 102). Öbekleşmenin literatürdeki kullanımlarının soruşturmasına geçmeden önce terimin etimolojik kökenleriyle ilgili birkaç saptamada bulunmak gerekir. Deleuze ve Guattari, Fransızca orijinalinde 'agencement' terimini kullanır. İngilizce literatürde ise terimin çevirisi olan 'assemblage' yaygınlaşır. Çeviri için tercih edilen terim orijinalindeki anlamı yeteri kadar karşılamamaktadır. Her iki terim de Fransızca kökenli olmasına rağmen aralarında önemli bir etimolojik fark vardır. Orijinal terimin kökeninde bir araya getirerek düzenleme anlamına gelen 'agencer' fiili yer alır. 'Assemblage' ise Fransızca ve İngilizcede benzer şekilde iki ya da daha fazla varlığın bir araya getirilmesi ya da birleştirilmesini, bir araya getirme işlemine öncel olarak var olan bir dizi varlığa farklı düzen verilmesini ifade eder. Deleuze ve Guattari'nin tercih ettiği terimden çok daha fazla kesinlik içeren, açık, sabitlenmiş, planlanmış bir anlam taşır ve nihai bir ürüne gönderimde bulunur. Oysa öbekleşme, hâlihazırda oluşmuş bir varlığı adlandırmaktan ziyade belirsiz ve gelişmekte olan bir süreci tanımlar (Law, 2004; Phillips, 2006; Nail, 2017).[1]

İngilizce terimin bir araya gelme işlemi ya da sürecinden ziyade bir araya gelmiş nihai bir ürüne gönderimde bulunması, pek çok araştırmacının öbekleşmeyi aktüel dünyada mevcut bir şey ya da şeyler koleksiyonu olarak görmesine yol açar. Öbekleşme toplumsal fenomenlerin çoklu ve heterojen oluşuna işaret etmekle sınırlıdır. Metafor olarak kullanılır (Saskia, 2006). Buna karşın öbekleşmenin siyasal ve sosyal teori için daha kapsamlı sonuçları olduğuna işaret edenler vardır. Öbekleşme özne-nesne, fail-yapı, mikro-makro, parça-bütün, iktidar-direniş gibi sosyal teoriye hakim ikiliklere karşı düalist olmayan monist-yatay bir ontoloji teklif etmektedir (De Landa, 2017). Özellikle yeni materyalist kullanımlarında insan-sonrası etik-politik bir çerçeve sunmaktadır. Bu etik-politik çerçevenin ardında insan, dil ve kültüre indirgenemez bir faillik anlayışı ve doğrusal-mekanik olmayan karmaşık bir nedensellik mantığı yatmaktadır. Yeni materyalistler, öznenin kendindeliğini çözen yapı-sökümcü ve post-yapısalcı stratejilerin ötesinde doğa ya da maddenin maddeselliğini tartışmaya açarlar. İnsan, dil ya da kültür karşısında atıl ve belirlenime açık olarak görülen maddenin olumsallık ve tarihselliğine işaret ederler. Maddenin kendisine ait maddileşme süreçleri söz konusudur. Madde, farklılaşmak ve anlamlı olmak adına insan gibi ayırt edici faillik atfedilen bir kaynağa ya da

göstergeler sistemi olarak görülen dil gibi anlamlayıcı bir çerçeveye ihtiyaç duymaz (Bennett, 2010).

Beşeri coğrafya, antropoloji ve kentçilik çalışmaları, küreselleşme ve neoliberalizm gibi karmaşık sosyo-kültürel süreçleri anlamak adına öbekleşme kavramını kullanmakta başı çeker (Li, 2007b; Ong, 2011). Bu süreçlerin tüm yerel bağlamları tek yönlü olarak etkisi altına aldığı şeklindeki açıklamalara karşın küreselleşme, neoliberal yeniden yapılanma, kalkınma politika ve pratiklerinin özgüllüğünü vurgularlar. Örneğin Collier ve Ong (2005) küreselleşmenin tek bir mantığa indirgenemez çoklu belirlenimlerin ürünü olduğunu ifade etmek üzere 'küresel öbekleşme'den söz ederler. Küresel öbekleşme, üretildikleri bağlama bağlı olmadıkları sürece evrensel geçerlilik iddiasında bulunabilen nesneler, sistemler veya teknikler gibi küresel formlar etrafında şekillenir. Bu formlar, çeşitli toplumsal ve kültürel durumlara bağlanabilmekte ve ayrılabilmektedirler. Bu da onlara ayırt edici bir soyutlanabilirlik ve hareket kapasitesi verir (Collier, 2006: 400). Ancak evrensellik mutlak bir koşul değildir. Belirli bir küresel formun evrensellik iddiası, bu formu çeşitli bağlamlara eklemleme kapasitesine sahip küresel bir öbekleşmenin şekillenmesine bağlıdır (Prince, 2010: 173).

Kentçilik literatüründe öbekleşme düşüncesi ve Marksist siyasal ekonomi arasındaki tartışma, öbekleşme ve yapı kavramları arasındaki karşıtlığı ve öbekleşmenin kavramsal, epistemolojik, metodolojik iddialarını netleştirmesi açısından verimli bir zemin oluşturur. Öbekleşme kentçiliği, şehirlerin küreselleşme ve sermaye birikimi gibi makro yapısal süreçlerin bağımlı değişkeni olmaktan ziyade sosyo-materyal ağlar içerisinde sürekli yapılanmakta olan öbekleşmeler olduklarını ortaya koyar (McFarlane, 2011b; McFarlane, 2011a; Farias, 2011). Burada kentsel gerçekliğe yönelik ontolojik bir soruşturma vardır. Şehir, insan ve insan olmayan sayısız heterojen bileşenin bir araya gelmesinden oluşan içkin, karmaşık, olumsal, süregiden bir oluşumdur. Kentsel süreçler, şehri oluşturan bileşenlerin altında ya da üstünde yatan herhangi bir derin yapı tarafından belirlenmez. Bu doğrultuda yapı kavramının, siyasal ekonominin kategorilerinin ve teorik çerçevenin reddedilmesi 'naif nesnelcilik' eleştirisine yol açar. Öbekleşme düşüncesi 'bağlamın bağlamı'nı ihmal eder. Aktörlerin içerisinde hareket ettikleri yapısal bağlam ya da kısıtları dikkate almadığından gücün asimetrik dağılımına ilişkin herhangi bir açıklama sunmaz (Brenner vd., 2011). Oysa öbekleşme, ihmal ettiği gerekçesiyle eleştirildiği bağlam fikrinden kaçınmak ister. İktidar ilişkileri ya da güç asimetrisi konusundaysa Foucaultcu bir tavır benimser. İktidarı iyelik değil, ilişki olarak kavrar. Daha ötesinde bu ilişkiyi insan olmayanlara doğru genişletir. İktidarı sadece insanlar, onların pratikleri ve söylemlerinden değil, insan olmayanlarla oluşturdukları sosyo-materyal

öbekleşmelerden hareketle açıklar.

Öbekleşme Kuramı

Manuel De Landa, öbekleşme kavramını farklı ölçek ve düzeylerdeki tüm varlıklar ve süreçler için toplumsal ontoloji olarak sistemleştirir. Öbekleşme kavramından tüm toplumsal varlıklara uygulanabilir bir kuramsal çerçeve oluşturmaya çalışır. Bunu da 'yeni-öbekleşme kuramı' ya da 'öbekleşme kuramı 2.0' olarak adlandırır (De Landa, 2017: 11-12). Buna göre yeni bir toplumsal ontolojinin yüzleşmesi gerektiği temel sorun, mikro ve makro arasındaki ilişkiye dairdir. Bu soruna yerleşik toplumsal kuramın cevabı ya mikro-indirgemeci ya da makro-indirgemeci şeklindedir. Her ikisinde de ölçek ya da düzeylerden birine, diğeri aleyhine olacak şekilde belirlenim gücü ve ayrıcalık atfedilir. Makronun mikroya indirgendiği mikro-ekonomi açısından temel toplumsal varlıklar rasyonel seçimlerin faili olan bireylerdir. Bunun karşısında Marksist kuram ve geleneksel sosyolojinin makro bakış açısı yer alır. Burada aile, kültür, din, dil ya da sınıf gibi toplumsal yapılar bireyler üzerinde belirlenime sahiptir. Bir düzeyin diğeri için temel ya da ikincil addedildiği indirgemeci bakışa karşın öbekleşme kuramı açısından her biri kendi ölçeğine ve göreli özerkliğine sahip pek çok ara düzey vardır.

Öbekleşme kuramı, genel türler ve tikel örnekler arasındaki ilişkiye dayalı hiyerarşik bir ontoloji yerine etkileşimli parçalar ve yeni beliren bütünlerden oluşan, ontolojik statüleriyle değil, mekânsal-zamansal ölçekleriyle farklılaşan benzersiz ve tekil bireylerin yatay ontolojisini ileri sürer. Bu tür bir yaklaşımda bütünün ortaya çıktığı süreç önem kazanır. Bütünün bireyleşmesi yoğun bir süreçtir. Bireysel türler heterojen nüfuslardan yeni beliren bütünler olarak ortaya çıkar (De Landa, 2002: 47). Örneğin en alt düzeyde birbiriyle etkileşim halinde bireylerden oluşan nüfuslar vardır. Bireylerin etkileşiminden kişilerarası ağlar; bu ağlar ve kişiler arasındaki etkileşimlerden kurumsal organizasyonlar; kuruluşlar ve ağlar arasındaki etkileşimlerden kentler; kentler ve kuruluşlar arasındaki etkileşimlerden daha büyük bölgesel varlıklar olarak ulus-devletler ortaya çıkar. Farklı ölçekle nitelenen her bir düzeydeki bireysel varlık (bireysel kişiler, bireysel organizasyonlar, bireysel kentler, bireysel ulus-devletler) alttaki varlıkların etkileşimlerinin ürünüdür. Ancak etkileşimlerden doğmaları, ikincil fenomen oldukları anlamına gelmez. Her düzeydeki varlık, ontolojik açıdan eşsiz ve tekil bireyin statüsündedir. Yani gerçek bireyler karşısında toplum bir soyutlama değildir. En az ete kemiğe bürünmüş birey kadar gerçektir. Bireyin kendisi çok çeşitli birey-öncesi ve birey-ötesi kuvvetler, akışlar, duygulanımların öbekleşmesidir. Burada doğası gereği belirlenim gücü atfedilebilecek başlangıç noktası yoktur. Söz konusu olan öbekleşmelerin öbekleşmeleridir.

Buradan öbekleşmeye dair bir dizi özellik saptanabilir. İlk olarak öbekleşmeler, "özellikleri parçalar arasındaki etkileşimlerden doğan bütünler"dir (De Landa, 2017: 14). Dışsallık ilişkileriyle nitelenen bileşenlerin bir araya gelmesinden ortaya çıkarlar. Dışsallık ilişkileri, öbekleşmeyi oluşturan bileşenlerin iç içe geçtikleri ilişkiler dışında anlaşılamayacaklarını ifade eder. Bu bileşenlerin özellikleri ve kapasitelerini belirleyen özlerinden ziyade ilişkilerdir. İkinci olarak öbekleşmeler sürekli oluş içerisindedirler. Öbekleşmeye yeni bileşenler eklenirken, bazı başka bileşenler ayrılmaktadır. Üçüncü olarak öbekleşmeler, doğaca birbirine heterojen bileşenlerden oluşur. Fark öbekleşmenin içkin doğasıdır. Dördüncü olarak öbekleşmeler, yukarıda bahsedilen dışsallık ilişkilerinden dolayı herhangi bir gerçek son ile sınırlandırılamazlar. Bileşenler arasındaki duygulanımsal ilişkilerin izi potansiyel olarak sonsuza uzanır. Beşinci olarak öbekleşmeler arzu yüklüdür. Bu, öbekleşmelerin kendi kendini örgütleme kapasitesini ifade eder. Değişim, öbekleşmeye dışsal herhangi bir kaynak olmaksızın içeriden gerçekleşir (Müller, 2015: 28-29). Bu özellikler birlikte düşünüldüğünde öbekleşme, içsel homojenlikleri ve sabitlikleriyle karakterize olan yapı tarzı varlıkların yerine dünyayı akışlar, oluşlar, yoğunluklar, kuvvetler, olaylar ve tekilliklerden müteşekkil içkinlik düzlemi olarak tasavvur eden bir ontoloji sunar.

Öbekleşme için dışsallık ilişkileri en önemli özelliklerdendir. Dışsallık ilişkileri, ilişkilerin ilişkilendirdikleri terimlere dışsal ve özerk olmasını ifade eder. Terimlerde herhangi bir değişim olmaksızın ilişkilerin değişmesi mümkündür. Öbekleşmeler, heterojen bileşenleri, aralarında ilişkiler kurarak bağlar. Ancak bu ilişkilerin doğası, soy zincirleri değil, ittifaklar ve karışımlar tarzındadır. Örneğin ebeveynler ve çocukları arasındaki ilişkiler, ilişkiye giren tarafların özdeşliğini gerektirir. Bir kişi, bir erkek ya da kız çocuğuyla soy bağı varsa baba olabilir. Dolayısıyla babanın ve çocukların kimliği, terimlerin karşılıklı ilişkisi dışında var olmaz. Buna karşın akrabalık bağı yoluyla da olsa siyasal ittifak içerisine giren iki farklı grubun kimliğini kuran şey ilişki değildir. Burada ilişki, iki grubu dışsal olarak birbirine bağlar. Eğer bir ilişki, soy zinciri tarzında ilişkiye soktuğu terimlerin kimliğini kuruyorsa ilişkiye giren bileşenlerin heterojenliğini tanımaz. Aksine onları homojen bir bütün halinde kaynaştırma eğilimindedir (De Landa, 2016: 2). Buna karşın öbekleşme farklı doğaya sahip "ayrışık bir çok terimi içinde saklayan bir çokluktur" (Deleuze ve Parnet, 1990: 99). Daha doğrusu "çoklukların çoklukları", çokluklar arasında kurulan bağıntılardır (Deleuze ve Guattari, 1987: 23). Bu bağıntılar, bir tablodaki çizgiler çokluğu olarak nitelendirilebilir. Aralarında "parçalı, parçalanmış çizgiler… yıkıcı olan, ölümü tasvir edenler… ve hayati, yaratıcı olanlar" vardır. Bu çizgiler, öbekleşmeyi, kendi üzerine kapanmış istikrarlı ve kalıcı bir bütün yerine açık kılar (Deleuze, 2009: 184). Dolayısıyla öbekleşme

farklı doğadan bileşen ögelerin ortak işleyiş temelinde homojenleşmeksizin işlevsel bir bütün oluşturmalarıdır. Bunu Bennett'in (2010) elektrik şebekesi örneğinde görmek mümkündür. 2003 yılında Kuzey Amerika'da milyonlarca insanı etkileyen elektrik şebekesindeki kesintiden hareketle insanmerkezci olmayan yeni materyalist faillik, eylem ve sorumluluk anlayışını öbekleşmeye dayandırır. Yeni materyalizm için maddesellik ilişkisel ve yeni beliren, çoğul ve karmaşık, öngörülemez ve olumsaldır. Salt madde olmaktan ötedir. Maddeyi "aktif, öz-yaratıcı, üretken, öngörülemez kılan bir fazlalık, kuvvet, canlılık, ilişkisellik veya fark" içerir (Coole ve Frost, 2010: 9). Bu, "vitalist, kendi kendini örgütleyen" maddeselliktir (Braidotti, 2014: 94). Elektrik şebekesi örneğinde insanlar ve onların yapıtları kadar çok sayıda insan olmayan organik ve inorganik bileşen iç içe geçer. Bu öbekleşme içerisinde kömür, nükleer yakıt, su, ağaçlar, bakır teller, bilgisayar programları, elektromanyetik alanlar, elektron akımları, plastikler, yasalar, kâr motivasyonları, emek, ekonomik kuram, yaşam tarzları yer alır. Elektriğin üretim tesislerinden şehirlere, fabrikalara ve evlere ulaşması tüm bu bileşenlerin işbirliğini gerektirir. Bu açıdan şebeke, dışsal bir amaca hizmet etmek üzere organize edilmiş bir dizi sabit parçadan oluşan bir makine ya da araç olarak görülemez. Bileşenlerin her biri – insanlar ve insan olmayanlar - duygulanım yüklü birer 'eyleyen'dir. Bu da şebekeyi, her türden canlı materyali barındıran canlı bir öbekleşme kılar (Bennett, 2010: 25). Benzer şekilde Li (2007a), Endonezya'nın yüksek rakımlı ormanlık bölgelerindeki insanların yaşamlarını iyileştirmeye yönelik yönetimsel müdahaleleri araştırdığı etnografik çalışmasında topluluğa dayalı orman yönetiminin farklı aktörler, kurumlar, düzenlemeler, pratikler, çıkarlar, hedefler, kaynaklar, coğrafyalardan müteşekkil bir öbekleşme olduğunu ortaya koyar. Bu tür bir çokluk, Foucault'nun dispositif kavramını akla getirir. Ancak Li, nihai bir oluşum ya da yerleşik bir pratiğe işaret eden dispositif yerine heterojen bileşenler çokluğunun tutarlılığı ve uyum içerisinde işlemesi için gereken sürekli çabayı vurgulamak üzere öbekleşmeyi tercih eder. Tüm bu heterojen ögelerin bir arada tutulması ve topluluğa dayalı orman yönetimi öbekleşmesinin sürdürülmesi süreğen bir dizi pratiği gerektirir. Bunlar arasında işbirlikleri oluşturma, teknik hale getirme, bilgiyi yetkilendirme, başarısızlıkları ve çelişkileri yönetme, anti-siyaset ve yeniden öbekleşme vardır (Li, 2007a: 264).[2] Bu saptama, öbekleşmenin heterojen ögelerden müteşekkil nihai bir ürüne, kolaja ya da kompozisyona indirgenmemesi açısından önemlidir. Çünkü literatürde öbekleşmeyi hâlihazırda mevcut bir şey ya da şey durumu olarak tanımlama eğilimi güçlüdür. Bu eğilimde çeviri sorunu kadar araştırmacıların çokluk, ilişkisellik, belirsizlik, karmaşıklık gibi unsurları fazla öne çıkarmalarının da etkisi vardır. Öbekleşme rastgele bir araya gelmiş heterojen bileşenler çokluğu olarak görülür. Ancak bileşenlerin çokluğuna odaklanırken öbekleşmenin çok boyutluluğu ihmal edilir. Öbekleşme bir araya gelmiş bir

dizi bileşenin ilişkisinin ürünü olmaktan ziyade ilişkinin kendisidir.[3] Dolayısıyla herhangi bir analiz öbekleşmenin çoklu bileşenlerini sayıp dökmekle yetinemez. Metodolojik açıdan yoğun betimlemeye dayalı aşağıdan yukarıya soruşturma stratejisi ve ontolojik açıdan türü (insan ya da insan olmayan) ve ölçeği (mikro ve makro) ne olursa olsun herhangi bir bileşene ayrıcalık tanımayan 'yatay ontoloji', insan olmayan bileşenlerin ve maddeselliğin failliğine işaret etmesi, doğrusal olmayan bir nedensellik ortaya koyması açısından önem taşısa da öbekleşmenin aktüel bir şey olmanın ötesinde bir virtüel olabilirlikler uzamına sahip olduğunu yeterince dikkate almamakla maluldür. Bu yüzden çalışmanın ilerleyen sayfalarında yeni materyalist kullanımlarının ortaya koyduğu posthümanist nedensellik, faillik ve eylem anlayışının önemi yadsınmaksızın eksik kalan hususlara dikkat çekmek üzere kavramsal gelişimi ve işleyişi açısından genel öbekleşmeler mantığı üzerinde durulmaktadır. De Landa (2017) aksini söylese de Deleuze ve Guattari'nin genel öbekleşmeler mantığı ortaklaşa yaşamı anlamak açısından tam teşekküllü bir kuram ortaya koyar (Nail, 2017).

Öbekleşmenin Kavramsal Gelişimi

Deleuze ve Guattari (2000) öbekleşmeyi ilk kez Kafka üzerine çalışmalarında kullanırlar. Burada amaç, Kafka'nın yazı makinesini haritalamak ve onun nasıl çalıştığını ortaya koymaktır. Kafka'nın temel problemi, kendi üzerine kapanmayan, açık ve dünyanın geri kalanıyla öbekleşmeler oluşturan makineler icat etmektir. Kafka, evlilik ilişkisini savuşturmak, kendisini aile ilişkilerinin çıkmazından uzak tutmak için mektuplara başvurur. Ancak ailevi tuzak, mektup makinesinin işlevini sürekli engeller. Kısa öykü makinesi, 'hayvan-oluş' süreciyle kaçış araçları inşa eder. Bunun örneği, Gregor Samsa'nın 'böcek-oluşu'dur. Gregor'un dönüşümü, metafor ya da alegori değil, düz anlamıyla başka-oluştur. Bu, insan olarak Gregor'un böcekle ayırt edilemezlik bölgesi oluşturduğu, insan ve hayvan kimliklerinin çözüldüğü ve böylece kaçış çizgisi icat ettiği süreçtir. Fakat hikaye aynı zamanda bu tarz bir makinesel hayvan-oluşun başarısızlığını da haritalandırır. Böcek-Gregor, aile hapishanesinden üç kez kaçma girişiminde bulunur. Her defasında geri sürülür ta ki babasının açtığı yaralar yüzünden ölene kadar. Kafka'nın tüm kısa öykülerinde, kaçış çizgileri engellenir ve yazı makinesi çalışmayı durdurur. Sadece romanlarda yazı makinesi açık kalmayı sürdürür. Her bir roman makinesi, geminin kazan dairesi ya da devlet dairesi örneğinde olduğu gibi kişisel olanla toplumsal olanı, mikro-politikayla makro-politikayı, çalışma alanıyla daha geniş sosyo-politik dünyayı birbirine bağlayan öbekleşmeler inşa eder (Deleuze ve Guattari, 2000: 117-118). Tüm bu öbekleşmeler arzunun düzenlenişleridir.

Anti-Ödipus'taki (Deleuze ve Guattari, 2014) 'arzulama-makineleri' kavramı

öbekleşmeyi önceler. Burada ikili, dünyayı üretken arzu akımları açısından kavrayan bir genel akışlar kuramı geliştirir. Buna göre yaşam "üretimin üretimlerini, kaydetmenin üretimlerini ve tüketimin üretimlerini organize eden global bir arzu ve kader sistemi"dir (Deleuze ve Guattari, 2014: 208). Deleuze ve Guattari, psikanalizin yoksunlukla ilişkili arzu kavrayışı yerine makinesel arzu kavrayışını koyarlar. Psikanaliz için arzu yoksunluğu duyulan şeyin olumsuz imgesidir. Hâlihazırda olmayan bir gerçekliğin yerine geçer ve onun boşluğunu doldurmak için devreye girer. Makinesel olarak kavrandığında ise arzu yaşamın temelindeki üretken ve pozitif kuvvettir. Gerçekliği üreten, bağıntılar kuran ve fark yaratan bir makinedir. Toplumlar, üretken arzu akışlarıyla mücadele etme yöntemlerine göre farklı toplumsal makineler olarak şekillenirler: ilkel yerliyurtlu makine, barbar despotik makine ve uygar kapitalist makine. Kapitalist makine, arzuyu bağlayan tüm anlam ve inanç sistemlerinin, kodlar ve üst-kodların yersizyurtsuzlaşmasına yol açan genel kod-çözücü olmasıyla diğer toplumsal oluşumlardan ayrışır. Kapitalizm, arzunun serbestçe bağıntılar kurmasından, özellikle emek ve para akışlarının herhangi bir özgül içeriğe gönderimde bulunmaksızın ilişkilenmesinden yarar sağlar. Ancak arzunun üretimlerine artı-değer olarak el koymak noktasında, psikanalizin yoksunlaştırılmış Ödipal öznesinden ve arkaik devlet biçiminden yararlanır. Arzulama-makineleri, psişik olanla toplumsal olanı, libidinal ekonomiyle siyasal ekonomiyi ilişkilendirir. Ancak arzuyu özne ve cinsellikle ilişkilendiren genel eğilim yüzünden kavramın toplumsal, siyasal, sanatsal ve felsefi fenomenlere genişletilmesi zorlaşır. Bu yüzden arzulama-makinelerinin yerini öbekleşme alır (Massumi, 2013: 120).

Genel Öbekleşmeler Mantığı

Deleuze ve Guattari'nin genel öbekleşmeler mantığını inşa ettiği yer *A Thousand Plateaus*'dur (1987). *ATP*, bilindik anlamda bir kitap olarak şekillenmez. Sistemli ve hiyerarşik şekilde ilerlemez. Her biri kendine yeter farklı yaylalardan oluşur. Bağlantıları tek bir kökten kaynaklanan ve hiyerarşik olarak örgütlenmiş ağaç biçiminden ziyade çatallaşmalar ve kırılmalarla nitelenen, yatay olarak yayılan köksap (rizom) tarzındadır. Bu açıdan ne özne ne de nesnedir. Çeşitlilik arz eden biçimlenmiş maddelerin ve oldukça farklı tarihler ve hızların bileşkesidir. Diğer tüm şeyler gibi eklemlenme çizgileri, katmanlar ve yeryurtlar ile kaçış çizgileri, yersizyurtsuzlaşma ve katmansızlaşma hareketlerini içerir. Herhangi bir referans noktasından yoksun olan *ATP*'ye bütünlüğünü veren öbekleşme kavramıdır (Deleuze, 2009: 183).

> Bir öbekleşme olarak bir kitap diğer öbekleşmelerle bağlantılı ve diğer organsız bedenlerle ilişkili olarak sadece kendisine sahiptir. Gösteren ya da gösterilen olarak bir kitabın ne anlama geldiğini asla sormayacağız; içinde anlayacak

> hiçbir şey aramayacağız. Neyle birlikte çalıştığını, hangi başka şeylerle bağlantılı olarak yeğinlikleri iletip iletmediğini… sorgulayacağız. Bir kitap ancak dışarısı aracılığıyla ve dışarıda var olur. Bir kitabın kendisi küçük bir makinedir; bu edebi makinenin bir savaş makinesi, aşk makinesi, devrimci makine vb. ile ve bunların hepsi üzerinde gezinen bir soyut makine ile ilişkisi nedir? (Deleuze ve Guattari, 1987: 4)

Artık gerçeklik (dünya), temsil (kitap) ve öznellik (yazar) arasında üçlü bir ayrım yoktur. Kitap, yazarın dışarıyı temsil etmek üzere oluşturduğu dünyanın imgesi değildir. Çünkü yazarın kendisini konumlayarak dünyayı temsil edeceği aşkın bir konum yoktur. Her şey içkinlik düzleminde olagelmektedir. Burada edebi makine olarak kitabın yerine herhangi bir varlığı koymak mümkündür. Nitekim *ATP* boyunca öbekleşme kavramı; jeolojik oluşumları, kimyasal bileşkeleri, biyolojik organizma ve hücreleri, dilbilimsel oluşumları, antropolojik göçleri, siyasal organizasyonları, devletleri ve savaş makinelerini içeren çeşitli disiplinlere, bilgi alanlarına, problemlere, insan ve insan olmayan pratiklere uygulanır (Patton, 2000: 42).

Öbekleşme, yaşamın tutarlı bir bütün olarak nasıl organize olduğu ve biçim kazandığı sorusuna aranan cevaptır. Organizasyon ve biçimi veri almak yerine bunların dışında çok daha canlı bir yaşam olduğu şeklindeki ontolojik önermeyle işe başlar. Bu yaşam, sabit sınırlarıyla ve içsel özellikleriyle belirgin herhangi bir biçime sığmayan akışların, kuvvetlerin, yoğunlukların, tekilliklerin alanı, olayların mahallidir. Burada olan biten her şey pozitif ve üretkendir. Organik ve organize olmayan, henüz biçimselleşmemiş tarzında yaşam, sürekli farklılaşan yeni bağıntılar üretir. Bu yaşamda en asgari birim ne sözcükler ne fikirler ne kavramlar ne de gösterenlerdir. Yaşamın asgari birimi öbekleşmelerdir. Öbekleşmeler 'ortak iş görme', 'sempati', 'ortak yaşama' halidir. Birbirinin içine geçen ve birbirinden ayrılan bedenlerdir. Bunlar fiziki, biyolojik, psişik, toplumsal olabilirler (Deleuze ve Parnet, 1990: 77-78).

İnsanın yanı sıra fiziksel nesneler, düşünceler, kavramlar, toplumsal formasyonlar ve başka türlü maddesellikler de birer bedendir. Bu tür bir beden kavrayışı, hiyerarşik ve temsili olmayan düşünceye olanak tanır. Ayrıca zihin-beden, özne-nesne, kültür-doğa gibi ikilikleri aşmanın yolunu sunar. Bunun için Deleuze (2005), felsefenin gündemine bedeni yerleştirmiş olan Spinoza'ya döner. Tüm bedenlerin ortak yönü, başka bedenlerle etkileşimlerine göre kapasitelerinin ya da eyleme kudretlerinin değişkenlik göstermesidir. İyi karşılaşmalar sevince ve eyleme kudretinde artışa, kötü karşılaşmalarsa kedere ve eyleme kudretinde azalışa yol açar. Bir bedenin neler yapabileceğini kesin olarak kestirmenin yolu

yoktur. Bu da "bir şeyi ne biçimiyle, ne organları ve işlevleriyle, ne de töz ya da özne olarak" tanımlamaktan alıkoyar. Esas olan bedenin boylamını oluşturan "hız ve yavaşlık, hareket ve durağanlık ilişkileri" ile enlemini oluşturan 'var olma kuvveti' ya da 'duygulanım gücü' olarak yoğunluk halleridir. Beden, enlem ve boylamların değişken öbekleşmesidir (Deleuze, 2005: 137). Bu açıdan yaşam iki vektöre sahiptir. Bir tarafta bedenlerin ve bileşenlerinin daha üst bir organizasyonun selameti adına hiyerarşik olarak organize olduğu ve statik bir norma tabi kılındığı katmanlaşma, diğer tarafta katmanların içerisine hapsolmuş materyal akışların serbest kaldığı katmansızlaşma vardır. Bu iki vektör arasında işlevsel ancak heterojen çokluklar olarak öbekleşmeler doğar. Genel öbekleşmeler mantığı için katmanlar sisteminin açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu aynı zamanda öbekleşmenin salt heterojen bileşenler toplamına, aktüel dünyada hâlihazırda mevcut, sabit ve istikrarlı varlıkları adlandıran bir tanıma indirgenmemesi için önemlidir. Bunun için bir dizi başka kavrama işaret edilmelidir. Bunlar arasında ikili eklemlenme fenomenleri olarak katmanlar; öbekleşmenin iki değişkeni olarak makinesel öbekleşme ve kolektif sözcelem öbekleşmesi; öbekleşmenin olabilirlik uzamını, ne olabileceğini ve neye dönüşebileceğini haritalandıran soyut makine yer alır.

Katmanlar Sistemi

Başlangıç olarak yeryüzü, "biçimlenmemiş, kararsız maddeler, serbest yoğunluklar veya göçebe tekillikler, çılgın veya geçici parçacıkların" yayıldığı organsız bedendir. Organsız beden tutarlılık düzlemidir. Ancak organları olmayan saf, pürüzsüz bir beden olarak var olmaz. Aksine tabakalar ve kuşaklarla pürüzlüdür. Bunlar katmanlardır. Katmanlar aktüel dünyayı oluşturan, yeryüzünün organsız bedeni üzerinde birikimler, pıhtılaşmalar, tortulaşmalar ve katlanmalar şeklinde var olan katılaşma fenomenleridir (Deleuze ve Guattari, 1987: 502). Yaşamın durağanlık, organizasyon ve düzen kazanma eğilimini yansıtırlar. İç ve dış arasında ayrım yaratarak farklılık akışını yavaşlatan görece sabit ve istikrarlı noktalardır (Colebrook, 2013: 85). Belirli kuvvet dengelerini korumak ve yaymak üzere etkinleşen mekanizmalardır. Bunlar nihai ürünlerdir, daha kuşatıcı süreçlerin sapmalarıdır. Hareketi toplayan ve tercüme ederek iade eden geçiş noktalarıdır (Massumi, 2013: 269).

> [Katmanlar] maddelere form vermeyi, yoğunlukları hapsetmeyi veya tekillikleri rezonans ve yineleme sistemlerine kilitlemeyi, yeryüzünün bedeni üzerinde irili ufaklı moleküller üretmeyi ve [bu molekülleri] molar bileşikler halinde düzenlenmeyi içerir. Katmanlar kapma hareketleridir, "kara delikler" veya erişebildikleri ne varsa ele geçirmeye çalışan emilimler gibidirler. (Deleuze ve Guattari, 1987: 40)

Her katman bir ikili eklemlenme fenomenidir. Eklemlenme iki kez gerçekleşir. İçeriğin töz ve formu, ifadenin form ve tözü eklemlenir. İlk eklemlenme içerikle ilişkilidir. Materyal akışlar, kararsız parçacıklar, yarı-kararlı moleküller ya da yarı-moleküler birimler içeriğin tözü olarak seçilir ve ardından bunlara istatistiksel bir bağıntılar ve ardışıklıklar düzeni dayatılır. Böylelikle içeriğin formu oluşur. İkinci eklemlenme ise ifadeyle ilişkilidir. İfadenin formu olarak işlevsel, kompakt ve istikrarlı yapılar inşa edilir. Bu yapılar ifadenin tözü olarak edimselleşir. Örneğin jeolojik katmanda ilk eklemlenme döngüsel tortu birimlerinin istatistiki bir düzene göre biriktiği sedimantasyon, ikinci eklemlenme ise istikrarlı bir yapının oluştuğu ve tortudan tortul kayaca geçişin gerçekleştiği katlanmadır. Eklemlenmedeki içerik ve ifade ayrımı, geleneksel felsefenin töz ve form ayrımıyla örtüşmez. Çünkü hem içerik hem de ifade kendi içerisinde göreli olarak töz ve form barındırır. Töz biçimlenmiş maddedir. Kararsız materyal akışlardan bir yeryurdun oluşumunu ifade eder. Form ise koddur. İçeriğin tözünü oluşturan biçimlenmiş maddeye istikrarlı bir yapının dayatılmasıdır (Deleuze ve Guattari, 1987: 41).

Jeolojik katmanın oluşumunda sedimantasyon ve katlanma şeklindeki ikili eklemlenme biyolojik ve toplumsal varlıklar için de geçerli bir 'mühendislik şeması' ortaya koyar. Tüm katmanlar – fiziksel-kimyasal, organik ve antropomorfik - ortak bir soyut katmanlaşma makinesini takip eder (De Landa, 2006: 77).

> Dünyayı dolduran tüm varlıklar, hem maddeselliklerini hem de (dilsel olmayan) ifadeselliklerini etkileyen özgül zamansal süreçler yoluyla var olurlar. Bu anlamda tüm kimlikler, kelime yalnızca insanlık tarihine değil, aynı zamanda jeolojik, biyolojik ve hatta kozmik tarihe atıfta bulunmak için kullanıldığı sürece tarihseldir. Bu kurucu tarihsellik, zihin-bağımsız bu varlıkların nesnel olarak değişebilir olduğuna işaret eder: maddeselliklerini, ifadeselliklerini ve her ikisini birden etkileyen istikrarsızlaştırıcı süreçlerden geçebilirler. Başka bir deyişle, yersizyurtsuzlaşma ve kodsuzlaşma süreçlerine tabi olabilirler. Bunun insan siyaseti açısından önemi, toplumsal kurumların tarihselliği kadar toplumsal değişim olasılıklarına işaret etmesidir. (De Landa, 2012: 164)

Katmanları birbirinden ayıran şey ise içerik ve ifadenin eklemlenme tarzlarıdır. İkili eklemlenme, ıraksayan iki ayrı biçimselleşme yaratır. Bunun sonucunda içerik ve ifade arasında gerçek bir ayrım oluşur. Deleuze ve Guattari (1987: 44) geleneksel dilbilimin aşırı basitleştirilmiş gösteren-gösterilen ikiliğine karşı Hjelmslev'in terimlerine başvururlar. İçerik ve ifade hem dilbilimin gösteren ve gösterilen hem de Marksizm'in altyapı ve üstyapı terimlerinin yerini alır. Asıl

fark, terimlerin nasıl ilişkilendiğine dairdir. Burada içerik ve ifade arasında karşılıklılık ya da uyum yoktur. İçerik ifadenin gösterileni ya da altyapısı değildir. Benzer şekilde ifade içeriğin göstereni ya da üstyapısı değildir. Karşılıklı varsayma durumunda birbirine paralel iki ayrı biçimselleşme söz konusudur (Deleuze, 1987: 68). Organizmalar, dilbilimsel yapılar, öznellikler, toplumsal sınıflar ve devletler katmanlar şeklinde var olur ve katmanlaşma süreçleriyle işler. Önce yeryüzünün organsız bedeni üzerinde bir yeryurt seçilir ve ardından bu yeryurt kodlanmak suretiyle işlevsel ve kalıcı bir yapıya dönüştürülür. Katmanlaşma tutarlılık düzleminden organizasyon düzlemine geçiştir. Bedenin maddi bileşenleriyle birlikte organizma şeklinde organize edilmesidir. Ancak organizma tüm bedeni tanımlamaz. Organsız beden üzerinde oluşmuş bir katmandır. Bedenin ve bileşenlerinin ayrıksı ve sınırlı bir işleve sahip olacak tarzda katmanlaştırılmasıdır. Böylelikle bileşen ögeler arasındaki ilişkilerin yapısal tekdüzeliğe göre yönetildiği bir beden kompozisyonu ortaya çıkar. Bununla birlikte organsız bedenin karşısında olan organlar değil, organların organik tarzda organizasyonu olan organizmadır (Deleuze, 1987: 158).

Organizmanın ayırt edici özelliği, parçalarının işlevlerini homeostatik bir norma tabi tutmasıdır (Protevi, 2012: 259). Bu sayede kendi kendini üreten bir denge durumuna kavuşur. Organlar ve işlevler, merkezileşme ve hiyerarşi aracılığıyla örgütlendiklerinde yapısal açıdan farklılaşırlar ve organizmanın kendi kendini üreten döngüsüne hapsolurlar. Biçimsel olarak hiyerarşik bir konuma ve işlevsel olarak bütüne tabi kılınırlar. Düzen, organizmadan ve onu sürdürmek için gerekli olandan aşağıya doğru organlara dayatılır. Bu nedenle Deleuze ve Guattari, organların organizmada hapsolmasını Tanrı'nın Yargısı olarak tanımlarlar. Tanrı yargısı sonsuza dek organize etme iktidarıdır. "Dirimsel ve canlı bir bedenimizin olduğu yerde, Tanrı bize bir organizma yaratmıştır" (Deleuze, 2013b: 162).

Organizma her ne kadar bedenin olası bağıntılarından belirli alt-kümenin seçilmesiyle oluşan organize, uysal ve üretken bir beden tertibi olsa da diğer organizmalardan ve çevresinden yalıtık bir birey olarak var olmaz. Başkalarıyla ittifak ilişkileri ve öbekleşmeler oluşturur. Bu ilişki biçimini tanımlayan şey ortak yaşamdır. Ölçeği ne olursa olsun ortak yaşamın asgari birimi üretken ilişkiyi mümkün kılan öbekleşmedir. Örneğin yabanarısı ve orkide bir oluşum çizgisi boyunca ilişkilenir. Orkide, yabanarısının kendisiyle çiftleşmesini sağlamak için dişi yabanarısının biçim ve niteliklerini benimser. Erkek yabanarısı orkideler arasında hareket ederken topladığı polenleri taşır. Böylece orkidenin üretme aygıtının bileşenine dönüşür. Bu, Deleuze ve Guattari'nin 'ortak yersizyurtsuzlaşma' dedikleri harekettir. Hem yabanarısı hem de orkidenin parçaları işlevsel açıdan yersizyurtsuzlaşır ve eşzamanlı olarak birbirleri

için yeniden-yerliyurtlulaşır. Burada bir biçim ve bir işlev, bağlı bulunduğu öbekleşmeden başka bir öbekleşmede yeniden-yerliyurtlulaşmak üzere yersizyurtsuzlaşır. Söz konusu olan taklit değil, gerçek bir oluştur: orkidenin yabanarısı-oluşu ve yabanarısının orkide-oluşu. Sonuçta iki ayrı organizmanın birbirleri aracılığıyla yeni işlevler kazandığı yeni bir öbekleşme ortaya çıkar (Deleuze ve Guattari, 1987: 10, 293-294).

Katmanlar kapma hareketleridir. Tekillikleri rezonans ve yineleme sistemlerinde hapsederler. Böylelikle kendi kendini üretmeye meyilli organizasyonları biçimlendirirler. Benzer şekilde devlet bir kapma aygıtı olarak tanımlanır. İkili eklemlenmeyle oluşan ve katmanlaşmayla işleyen bir aygıttır (Deleuze ve Guattari, 1987: 352). Devletin asli işi hükmettiği mekânı pürüzlü hale getirmek yani hızı sınırlandırmak, dolaşımı düzenlemek, hareketi detaylarında ölçümlemek suretiyle nüfus, mal, para gibi her türden akışa el koymaktır (Deleuze ve Guattari, 1987: 385-386). Ayrıca devlet bir 'iç-tutarlılık' fenomenidir. Düzen, coğrafya, etnik köken, dil, ahlak, ekonomi, teknoloji gibi çeşitlilikleri rezonansa sokar. Yatay çizgileri derinlikte kapsayan dikey, hiyerarşik bir toplam oluşturur. Alıkoyduğu bileşenlerin başkalarıyla ilişkilerini keser. Kendisine ait rezonansa dayalı bir iç devre yaratır. Devlet küresel bir bütünleşme, bir rezonans yinelemesi, bir yeryurdun katmanlaşması işlemidir (Deleuze ve Guattari, 1987: 433). Organik katmanda bedenin ve beden bileşenlerinin organizma şeklinde organize olmasına benzer bir siyasal bedenin oluşumudur. Ancak her zaman devletin rezonans aygıtından kaçan bir şeyler vardır (Deleuze ve Guattari, 1987: 216). Devlet aygıtının pürüzlü mekânı ve hilomorfik bilimi karşısında göçebenin savaş makinesi, göçebe bilimi ve pürüzsüz mekânı yer alır. Devletin ağır silahlarının, yerleşik ve pürüzlü mekânının, hiyerarşik organizasyonunun karşısına göçebeler hareket, çeviklik ve hıza dayalı öbekleşmeleriyle çıkarlar. Dolayısıyla doğa ya da yaşamın tek yönelimi görece istikrarlı ve sabit varlıklar olarak katmanların oluşumu değil, aynı zamanda organsız beden ya da tutarlılık düzlemine doğru bir yönelim olarak katmansızlaşmadır. Katmanlaşma biyolojik organizma ya da devlet açısından homojen tabakalardan müteşekkil bir beden üreterek karmaşıklığın azalmasıyken katmansızlaşma katmanlarda hapsolmuş materyal akışların, içerik ve ifade özelliklerinin yersizyurtsuzlaşması ve kod çözümü suretiyle karmaşıklığın artmasıdır. Bunun sonucunda homojenleşmeksizin tutarlılık sergileyen öbekleşmeler ortaya çıkar (Protevi, 2009: 102).

Öbekleşmenin Çok Boyutluluğu

Yukarıda öbekleşmenin çok çeşitli bileşenleri barındıran karmaşık ve heterojen bir bütün olduğuna işaret edilirken çok boyutluluğunun ihmal edildiği belirtilmişti. Öbekleşmeler sadece bileşenler açısından değil, aynı zamanda

boyutlar açısından çokluklardır. Her öbekleşme iki akstan oluşan dört değerli bir sistemdir. İlk aksta her biri birer çokluk olan iki ayrı öbekleşme vardır. Bunlar içerik tarafında bedenlerin, eylemlerin ve tutkuların makinesel öbekleşmesi; ifade tarafında ise konuşma edimleri, sözceler ve bedenlere atfedilen cisimsiz dönüşümlerin kolektif sözcelem öbekleşmesidir. İlki bedenlerin iç içe geçtiği ve birbirini duygulandırdığı fiziksel sistemlere; ikincisi ise göstergeler rejimlerinden oluşan semiyotik sistemlere gönderimde bulunur. Ancak her ikisi de birer çokluk olduğundan kendi içerisinde göreli olarak diğerini barındırır. İfade formu kendisine ait göreli bir içeriğe ve içerik formu kendisine ait göreli bir ifadeye sahiptir (Deleuze ve Guattari, 1987: 88).

İkinci aksta ise öbekleşmenin istikrar ve istikrarsızlık, katmanlaşma ve katmansızlaşma, homojenlik ve heterojenlik, sabitlik ve değişkenlik derecesini tanımlayan yerliyurtlulaşma ve yersizyurtsuzlaşma hareketleri vardır. Bu açıdan öbekleşme bir yüzüyle katmanlara, diğer yüzüyle tutarlılık düzlemine bakar. Katmanlara bakan yüzünde içerik ve ifadenin iki ıraksayan ve heterojen form olarak biçimselleşmesini (yerliyurtlulaşma) sağlarken tutarlılık düzlemine bakan yüzünde formları yersizyurtsuzlaştıran kaçış çizgileri çizer. Dolayısıyla öbekleşme, katmanların içerisinde, arasında ve ötesinde işler. Belirli bir katman üzerinde içerik ve ifadenin karşılıklı uyumlanmalarını icra eder; içerik düzlemleri ve ifade düzlemleri arasındaki ikili-tek anlamlı ilişkileri temin eder ve bir katmanın ara-katmanlara ve öte-katmanlara bölünmesini yönlendirir. Ayrıca belirli bir katmanın alt-katmanlarla ve başka katmanlarla olan ilişkilerini düzenler. Son olarak tutarlılık düzlemiyle temas halindedir. Her durumda kendisine eşlik eden bir soyut makinenin gerçekleştirilmesidir (Deleuze ve Guattari, 1987: 71).

Öbekleşmenin çok boyutluluğuna işaret eden en önemli kavram soyut makinedir. Gerçek bir soyut makine içerik ve ifade arasında herhangi bir ayrım yapmaz, aksine katmansızlaşmış ve yersizyurtsuzlaşmıştır. Kendisine ait herhangi bir form ve tözden yoksundur. Bu, işlevlerin semiyotik olarak, maddelerin ise fiziksel olarak biçimlenmemiş olduğu anlamına gelir. Soyut makine "saf Madde-İşlevdir" (Deleuze ve Guattari, 1987: 141). Soyut makine, edimselleştiği öbekleşmenin olabilirlik koşullarını yapılandırır. Öbekleşmeden ayrı olarak değerlendirilmelidir. Ancak ayrı olması, öbekleşmenin ardında, üzerinde ve dışında bir öz, sebep ya da derin bir yapı olduğu anlamına gelmez. Öbekleşmeye içkin bir boyuttur. Onun içerisinde çalışır. Önsel ve dışsal değildir. Tam tersine öbekleşmenin ampirik varoluşuyla eş-uzanımlıdır (Sauvagnargues, 2016: 192).

Düşünce somut, aktüel öbekleşmeyi olabilirlik koşullarına doğru aşmalıdır.

Burada Kantçı bir yönerge söz konusudur: verili olanın, verili olmasını mümkün kılan transandantal koşullar doğrultusunda aşılması. Ancak Kant'ın transandantal idealizminin yerini transandantal ampirizm alır. Aranan şey tüm olası deneyimlerin öznede verili olan *a priori* koşulları değil, "gerçek deneyimin koşulları"dır (Deleuze, 2010: 66). Bunlar "evrensel bir öznenin değil, 'nesne'nin ve tarihsel formasyonun tarafındadır (*a priori* olan bizzat tarihseldir)" (Deleueze, 2013a: 79).

Deleuze (2013a: 56) "biçimlenmemiş, organize olmamış maddelere ve biçimselleşmemiş, sonlandırılmamış fonksiyonlara" ilişkin biçimsel olmayan boyutu, Foucault'nun modern iktidarın işleyişine dair soruşturmasındaki diyagram kavramında bulur. Diyagram, "her an her noktadan… geçen bir kuvvet ilişkileri haritası"dır. Aşkın bir fikir ya da ideolojik üstyapıyla hiçbir ilişkisi olmaması itibariyle "bütün sosyal alanı kat eden, birleştirici olmayan içkin bir sebep olarak" işler. Kendisini edimselleştiren somut öbekleşmenin dokusundaki yarı-nedensel mekanizmadır. Bilgisayar donanımını teknik makineye (hesaplama ya da yazma makinesi gibi) dönüştüren yazılım programına benzer anlamda virtüel bir makinedir (Patton, 2000: 45). Somut öbekleşmeye nazaran diyagramatik boyutta ne içerik ne ifade, ne söylemsel ne de söylemsel olmayan arasında bir ayrım vardır. Oldukça kararsız ve akışkan bir boyuttur. Hâlihazırda "orada olan bir şeyden ziyade gelecek olan bir şeyin imgesidir" (Zdebik, 2012: 16). Bu, mevcut bir olasılığın temsili olduğu anlamına gelmez. Çünkü olası olan ve gerçek arasındaki benzerlik ilişkisiyle tüm bağını koparır. "Henüz gelmemiş bir gerçek, yeni bir gerçeklik türü inşa eder" (Deleuze ve Guattari, 1987: 142).

Diyagram disiplinci iktidarın işleyişini modelleyen panoptikonun ilkesini verir. Panoptikon merkezdeki bir kule etrafında dizilmiş hücrelerden oluşan ideal bir mimaridir. Bu mimari sayesinde kuledeki gözetleyici, hücrede bulunanları her an görülmeden görebilmektedir. Sadece hapishaneyle sınırlı olmayan "her tür engelden, dirençten veya sürtüşmeden arınmış olan işleyişi" ile "saf bir mimari ve optik sistem olarak" hastane, tımarhane, okul, kışla ve fabrika gibi disiplinci toplumu niteleyen farklı kurumlarda bulunabilecek siyasal bir teknoloji biçimidir (Foucault, 1992: 258). Her bir disiplinci kurumda içerik ve ifade, töz ve formun farklı şekillerde eklemlendiği farklı somut-aktüel öbekleşmeler meydana gelir. İnsan bedenleri henüz biçimlenmemiş maddeler olarak girdikleri kurumlarda disiplin ve normalleştirme teknikleri aracılığıyla farklı tarzlarda biçimselleşerek farkı tözlere dönüşür. Ayrıca her kurum farklı bir işlevin biçimselleşmesidir. Hapishane mahkumları cezalandırır; hastane hastaları tedavi eder; okul öğrencileri, kışla erleri eğitir; akıl hastanesi delileri muhafaza eder; fabrika işçileri gözetler. Tüm bu farklı biçimselleşmiş tözler ve biçimsel işlevler tek bir

diyagramda buluşur. O da disiplinci toplumun diyagramı olan panoptikon ve görülmeden görme ilkesidir.

Panoptikonun edimselleştiği her kurumda görünürlük ve söylenebilirlik olmak üzere iki ayrı rejim oluşur (Deleuze, 2013a: 67). Söylenebilirlik işlevlerin biçimselleştiği ifade formudur. Ceza yasası, tıbbi, psikolojik, eğitsel, askeri ve bilimsel sözceler gibi dilin düzenlenme tarzlarını içerir. Bunun karşısında içerik formu yer alır. Hapishane, hastane, okul, kışla, tımarhane, fabrika binalarında ışığın belirli bir tarzda düzenlenmesi ve disiplin toplumuna özgü görme biçiminin yaratılmasıdır. Burada mimari bir problematik yatmaktadır. Artık mesele dışarıdan görülmek üzere muhteşem saraylar ya da dışarıyı gözetlemek üzere gözcü kuleleri ve kaleler inşa etmek değil, çevrelenmiş alanda içerilenlerin, içeriden nasıl gözetim altında tutulacağıdır. Mimari taşın ve demirin yeni potansiyellerini keşfeder. Artık taş duvarlar ve demir kapıların işlevi basitçe istenilenleri içeri almak, istenilmeyenleriyse dışarıda tutmak değildir. Taştan duvarlar içerdiğini uysal ve bilinebilir kılan bir görünürlük yeri oluşturur (Foucault, 1992: 218).

Makinesel Filum: Öbekleşme Gerçek Bir İcattır

Hapishane makinesinin insan bedenleri ve taştaki potansiyelleri belirli bir ifadeye vardırması – üretken-uysal özneler ve disiplin mekânları - öbekleşmelerin katmanlar içerisinde, arasında ve dışında nasıl çalıştığını gösterir. Benzer bir şey ağacın göstergelerini takip ederek planyasını kullanan doğramacıda ya da yer altındaki madde-enerji akışlarını takip eden gezgin demircide gerçekleşir.[4] Ayrıca askeri bir sınıf olan falanksı ve feodal şövalyeyi yaratan insan-at-üzengi öbekleşmesini düşünmek mümkündür. Tüm bu örneklerde katmansızlaşmayla etkinleşen öbekleşmeler, katmanlardan kodu çözülmüş ve yersizyurtsuzlaşmış materyal akışlar, içerik ve ifade özelliklerini seçer ve bunlar arasında 'çaprazlıklar' kurarak yeni beliren ve işlevsel bütünler yaratır. Deleuze ve Guattari (1987: 335) tarafından katmansızlaşmış çaprazlık olarak tanımlanan tek bir makinesel filum vardır. Makinesel filum organik ve inorganik yaşam arasındaki sınırları bulanıklaştırır ve inorganik yaşamın kendi kendini örgütleme kapasitesine ya da kendisini öbekleşmeler şeklinde edimselleştirmesine işaret eder (De Landa, 1991: 7; Bonta ve Protevi, 2004: 54). Bu açıdan Bergson'nun virtüel, dinamik ve süreye dayalı yaratıcı tekamül kavrayışının makinesel tarzda yeniden değerlendirilmesidir (Ansell-Pearson, 1999: 141). Makinesel filum, tekillikleri ve ifade özelliklerini taşıyan sürekli değişkenlik halindeki madde-hareket akışı, doğal ve yapay maddeselliktir. Ancak öbekleşmeler aracılığıyla bölünmeden ve farklılaşmadan burada ve şimdi gerçekleşmez. Öbekleşmeler filumun süreğen akışından seçilerek, organize edilerek, katmanlaştırılarak çekilen tekillikler

ve özelliklerin takımyıldızıdır. Farklı çağlar ve kültürlerden biyokimyasal, davranışsal, algısal, kalıtsal, sonradan kazanılmış, toplumsal, vd. çok çeşitli bileşen öbekleşmelerde kristalleşebilir (Deleuze ve Guattari, 1987: 336). Bu da öbekleşmeleri gerçek birer icat yapar (Deleuze ve Guattari, 1987: 406).

Öbekleşmeler, maddeye ait potansiyellerden siyasal ve toplumsal organizasyonlar biçimlendirirler. Örneğin yaşam için gerekli enerjinin hangi maddelerden ve nasıl elde edildiğinin siyasal ve toplumsal etkilerini ele alan Mitchell (2020) güneş ışınımı, kömür ve petrolü karşılaştırır. Çağlar boyunca enerji gereksinimi bitkilerde ve hayvanlarda depolanan güneş ışınımından sağlanır. Bu da çok geniş arazilerde dağınık insan yerleşimlerine yol açar. Çünkü enerji üretimi "fotosentez hızına, hayvanların yaşam süresine, ağaçların ve otlakların yenilenmesine" bağlıdır. Endüstri devrimi ve buhar makinesinin erişilebilir kıldığı kömürde zaman ve mekân yoğunlaşmış formdadır. Artık enerji için geniş arazilere ve zaman dilimlerine ihtiyaç yoktur. Enerji kaynaklarının uzağındaki şehirlerde nüfus yoğunlaşması mümkün olur. Hem geniş araziler enerji yerine tarımsal üretim için kullanılabilir hale gelir hem de şehirlerde yoğunlaşan tarım dışı nüfus, sanayinin işgücü gereksinimini karşılar. Kömürden enerji üretimi geniş çaplı işçi örgütlenmeleri ve kitle siyasetini doğurur. Amaca yönelik üretilmiş kanallarda büyük miktarda enerji akmaktadır. Kanalların her bir bağlantı noktasında uzmanlaşmış işçi toplulukları bir araya gelir. Enerji akışını hareket ettirme ve yönlendirme noktaları üzerindeki konumları sayesinde işçiler daha önce görülmedik siyasal güce erişirler. Modern endüstriyel toplum için hayati olan enerji arzını aksatabilecek güçtedirler. Ayrıca maden ocaklarından, demiryollarına, limanlara, depolara, elektrik üretim tesislerine, fabrikalara, ofislere ve evlere değin enerji akışı boyunca seferber olabilmekte ve taleplerini tüm topluma yayabilmektedirler (Mitchell, 2020: 44). Kömürün ardından petrole geçiş, daha yüksek enerji yoğunluğu ve artan taşınabilirlikle birlikte ağ yapılı altyapılar ve işgücünün ayrıştırılmasını getirir. Enerji akışlarını etkileme kapasitesindeki düşüş işçi sınıfının siyasal potansiyeline ket vurur (Mitchell, 2020: 71). Dolayısıyla enerji için el konulan ve yararlanılan maddenin doğasından gelen özellikler farklı toplumsal ve siyasal organizasyonlara yol açar. Benzer bir şey suyla ilgili söylenebilir. İnsanlar içmek, bitkileri ve hayvanları beslemek için tatlı su kaynaklarına ihtiyaç duyar. Tatlı su nehirlerde ya da yer altındaki geçirimli jeolojik tabakalarda bulunur. Bu kaynaklara el koymak ve yararlanmak için insanlar 'su siyaseti' (hydropolitics) geliştirir. Ancak su siyaseti "zemin eğimleri ve yüzey sürtünmesi gibi jeolojik faktörleri; yerel flora ve faunanın türü gibi biyolojik faktörleri; nehir akıntıları, kanallar ve dalga güçleri gibi hidrolik faktörleri" içeren bir çokluktur (Protevi, 2013: 51). Suyun yönlendirilmesi amacıyla sulama sistemlerinin inşası ve kontrolü, Wittfogel'in

meşhur Oryantal despotizm tezinde büyük ölçekli sosyo-politik oluşumların temeli olarak görülür. Ancak tek belirleyici suyun kontrolü değildir. Protevi (2013) Mezopotamya'daki ilk imparatorlukların "jeoloji-hidroloji-güneş-biyoloji-teknoloji-siyaset" öbekleşmesinin ürünleri olarak görülmesi gerektiğini belirtir. Burada öbekleşme çok çeşitli çağlardan ve katmanlardan serbestleşmiş bileşenleri bir araya getirerek görece tutarlı ve işlevsel siyasal organizasyonları doğurur. Ancak bu organizasyonların kalıcılığı garanti değildir. Sürdürülmeleri insanlar ve şeylerin etkileşimlerinde sürekli çaba ve kaynak gerektirir.

Arkeoloji ilk insan yerleşkelerinin ve siyasal organizasyonlarının kurulması ve sürdürülmesinde materyallerin, insan ve şeyler arasındaki etkileşimlerin oynadığı rolü ortaya koyması açısından önemlidir. Hodder (2018), öbekleşmeye, insanlar ve insan olmayanlar arasındaki mekânsal ve zamansal ilişkileri keşfetmek için başvurur ve "dolanıklık" kavramını geliştirir. İnsanlar ve şeyler, aralarındaki dolanıklığın sonucu olarak birbirlerine bağımlı hale gelirler. Hodder, Çatalhöyük'teki arkeolojik bulgularından hareketle ev inşasında kullanılan materyal ve teknikleri örnek gösterir. Çatalhöyüklüler evlerini inşa etmek için tuğlaya, tuğla yapımı için de simektit bakımından zengin alüvyonlu topraktan çıkardıkları kile bağımlıdırlar. Ancak simektit kilinin moleküler dengesizliği - suyla karıştırıldığında hızla genişlemesi ve kurama sırasında hızla daralması – nedeniyle duvarlar yeterli mukavemete sahip değildir. Bu, daha kumlu kil kullanımı, daha geniş duvarlar ve daha büyük tuğla yapımı, duvarların ağaçlarla desteklenmesi gibi yeni çözümler üretmeye zorlar. Her yeni çözüm çevresel etkileriyle birlikte yeni bağımlılıklar ve dolanıklıklar üretir. İnsanların, tuğla üretmek için kile olan bağımlılıkları giderek genişleyen ve yeni unsurların katıldığı bir dolanıklık içerisinde tutsak olmalarına ve sürekli emek ve zaman yatırımı yapmalarına yol açar (Hodder, 2018: 115-119).

Smith (2015), organik ve inorganik yaşam, insan bedenleri ve maddi nesneler boyunca oluşan öbekleşmelerin siyasal egemenliğin kurulması ve uzun erimde sürdürülmesindeki rolünü Tunç Çağı Güney Kafkasya'sındaki arkeolojik bulgulardan hareketle ele alır. Siyasal egemenlik tutarlı bir kamunun oluşumu, toplumsal ve askeri şiddet araçlarıyla birlikte topluluğun geri kalanından farklılaşmış egemen bir figürün tanımlanması ve bu figürü bir arzu, kaygı ve bağlılık nesnesine dönüştürerek yönetimi biçimselleştirme yetkinliğine sahip bir aygıtın varlığını gerektirir (Smith, 2015: 6). Tüm bu koşulların sağlanması ve yeniden üretilmesinde insan bedenleri ve toplumsal pratiklerle iç içe geçen maddi nesnelerin failliği söz konusudur. Öncelikle içerme ve dışlamanın maddi işaretleriyle tutarlı bir kamu biçimlendiren uygarlık makinesi vardır. Erken Tunç Çağı boyunca Kura-Aras olarak bilinen Kafkasya toplulukları seramik kap ve

benzeri malzemeleri paylaşırlar. Ocak ve ev etrafındaki belirli ritüel pratikler aracılığıyla Kura-Aras kendisini tutarlı bir kamu olarak biçimlendirir. Orta Tunç Çağı'nda Kura-Aras uygarlık makinesi, gerçek ve sembolik şiddete başvuran savaş makinesinin yükselişiyle çözülmeye başlar. Savaş makinesi kamuyu farklılaştırır. Özellikle topluluktan farklılaşmış bir figür olarak karizmatik egemenin ortaya çıkışına yola açar. Ancak kamunun kendisini yeniden üretmesini engellemez. Savaş makinesini oluşturan materyal öbekleşmenin en görünür olduğu yer büyük kurgan mezar odalarıdır. Bu mezarlar, bireysel bedenlerin değerlendiği zenginlik tüketimini ve şiddet araçlarını gözler önüne serer. Bu dönemin sonuna doğru artan şiddete tepki olarak belirli bölgelerde müstahkem kaleler görünür olmaya başlar. Kaleler, belirli bir bölgede birden fazla yerleşim yerini işgal eden bir yönetim biçiminin ortaya çıkışını temsil eder. Bunlar yönetimsel güç ve otoritenin merkezi olmalarının yanı sıra otoritenin yeniden üretimi için gerekli materyallerin biriktiği ve üretildiği merkezlerdir. Bu otorite öbekleşmelerinde karizmatik hükümranlık giderek kişisel olmayan rutin bir hal alır. Egemenlik uyrukları cezbeden ve herhangi bir bireysel hükümrandan bağımsız olarak kendisini yeniden üretebilen bir tür nesneye dönüşür. Böylelikle uygarlık makinesi ve savaş makinesiyle birleşen yeni bir siyasal makine şekillenir.

Sonuç

Öbekleşme kuramı ve yeni materyalizmin yatay ontolojisi, doğrusal olmayan nedensellik ve kendi kendini örgütleyen maddesellik kavrayışı doğa-kültür ayrımı yerine sürekliliğine dayalı post-hümanist eylem ve faillik kavrayışına zemin hazırlar. Böylelikle insan eylem ve niyetlerinin oluşumunda insan merkezciliği reddeden ve şeylerin rolünü tanıyan makinesel bir perspektif ortaya çıkar. Yine de genel öbekleşmeler mantığının bazı temel unsurları ihmal edilir. Öbekleşme rastgele bir araya gelmiş heterojen bileşenler – insanlar, nesneler, şeyler, fikirler, bitkiler, hayvanlar, jeolojik oluşumlar - toplamına indirgenme eğilimindedir. Halbuki öbekleşme somut-aktüel şeylerin toplamından ziyade onların belirli bir iş ve ortak iş görme temelinde karşılıklı yersizyurtsuzlaşmaları ve yeniden-yerliyurtlulaşmalarının failidir. Şeyler çeşitli katmanlara – jeolojik, biyolojik, antropomorfik – ait olabilir. Öbekleşme, katmanlarda tutsak kalmış potansiyellerden yeni icatlar yaratır. Bunu yaparken her zaman bir soyut makineyi edimselleştirir. Bu, kaotik dünyaya *a priori* bir biçim ya da tasarımın dayatılması değil, doğramacı ve demirci örneğindeki gibi maddeye ait tekillikleri ve ifade özelliklerini izlemek ve onlardaki potansiyelleri belirli bir ifadeye vardırmaktır. Burada zanaatkar ve doğa arasındaki karşılaşmada ortaya çıkan öbekleşme aynı zamanda devletler, uluslar, toplumsal cinsiyetler, şehirler, piyasalar, toplumsal hareketler, teknolojiler gibi daha büyük ortaklaşa yaşam formlarının oluşumunun failidir. Tüm bu ortaklaşa yaşam formlarında öbekleşme,

maddedeki maddi olmayan cisimsiz bir fazlalığı, henüz edimselleşmemiş bir virtüelliği gerçekleştirir. Grosz (2012) tarafından belirtildiği üzere, siyaset olarak bildiğimiz şeyi – bireyler ve toplulukların başka bireyler ve topluluklarla ilişkilerindeki düzenlemeleri, eylemleri ve hareketleri – mümkün kılan yaşam ve yeryüzü arasında çoktan bir karşılaşma tesis etmiş olan jeo-iktidar yani yeryüzü ve maddeye içkin kuvvetlerdir. En radikal siyasal eleştiri biçimlerinin dahi ıskaladığı şey, bu 'ilksel arayüz'dür. Bu olmaksızın siyasalın kendisi ve dönüştürücü potansiyelleri desteksiz kalır. Siyasal ve toplumsal yaşam üzerine betimleyici bir analitik ya da dönüştürücü potansiyelleri keşfetmeye yönelik etik-politik bir girişim, zanaatkar titizliğiyle maddeye ait tekillikleri ve ifade özelliklerini taşıyan makinesel filumun öbekleşmelerde nasıl edimselleştiğinin izini sürmelidir.

Sonnotlar

1 Türkçe çevirilerde 'agencement' ve 'assemblage' karşılığı olarak 'düzenleme' (Deleuze ve Guattari, 2000; 2001), 'düzenek' (Deleuze, 2013a; 2014), 'toplanış' (Massumi, 2013), 'topluluk' (De Landa, 2006) terimleri kullanılmaktadır. Bu makalede Manuel De Landa'nın *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity* kitabının Türkçe çevirisindeki 'öbekleşme' terimi tercih edilmektedir (2017). Öbekleşme terimi İngilizce 'assemblage' karşılığı olarak kullanılmış olsa da Fransızca orijinal 'agencement' teriminin taşıdığı çok anlamlılığı karşılamaktadır. Hem bir durumu hem de süreç içerisinde bir araya gelme eylemini ifade etmektedir.

2 Dispositif "söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari önlemler, bilimsel sözceler, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermelerden" yani söylenen kadar söylenmeyen her şeyden oluşan heterojen bütünü ifade eder (Foucault, 2005: 119). Legg (2011) dispositif ve öbekleşme arasında yakınlık kurar. Bu yakınlık hem pratik işleyişleri hem de kavramsal ortaya çıkışları açısından geçerlidir. Ancak Rabinow (2003) her iki kavram arasında ölçek ayrımı görür. Öbekleşmeler ölçek açısından sorunsallaştırmalar ve dispositifler arasında yer alır. Belirli tarihsel sorunlara verilen spesifik cevaplar olan dispositiflerin ortaya çıktığı, istikrarlı hale geldiği ve dönüştüğü ikincil matrislerdir. Her zaman daha büyük sorunsallarla ilişkili olmakla birlikte bu ilişki olumsal ve öngörülemezdir. Çünkü öbekleşmelerin ortaya çıkışı olay niteliğindedir. Bu da onları, kalıcı olma eğiliminde yapılanmış olan dispositifin aksine "şey" olmaktan ayırır.

3 Ian Buchanan'ın öbekleşmenin kullanımlarına ilişkin eleştirileri yol göstericidir. De Landa'nın öbekleşme kuramı, Latour'un aktör-ağ kuramı ve Bennett'in yeni materyalizmi, Deleuze ve Guattari'nin öbekleşme anlayışını kendi gündemlerine göre yeniden yorumlamaktadırlar. Bu da öbekleşmeye dair anlayışımızı bulanıklaştırma tehlikesi taşımaktadır (Buchanan, 2015; 2017; 2021).

4 Doğramacı herhangi bir odun parçasını almaz. Doğru parçayı seçer. Bu parçayı rastgele planyada tesviye etmez. Ağacın göstergelerini okur ve yorumlar. Onlar tarafından yönlendirilir. Bu göstergeler (renk, doku, sağlamlık, vd.) mantıksal özelliklerden ve duyusal algılardan fazlasıdır. Her biri çeşitli potansiyelleri yani etkileme ve etkilenme kapasitelerini sarmalar. Doğramacının yorumu potansiyellerin bir ifadeye vardırılmasıdır. Ancak bu, henüz biçimlenmemiş atıl maddeye etkin öznenin kasıtlı şekilde form dayattığı hilomorfik model uyarınca gerçekleşmez. Burada madde-form ayrımı yerine karşılıklı varsayma durumundaki içerik formu (niteliklerin belirli bir organizasyonu) ve ifade formu (işlevlerin belirli bir organizasyonu) vardır. Planyanın keskin kenarı ile odun parçası arasına sayısız nitelik ve işlev dahil olur (doğramacıda bedenselleşmiş zanaatkarlık bilgisi, ağaç, patron, teknik, niyetler, aletler, kamyonlar, nakliye, müşteri talebi, vd.) Bunların her biri sayısız heterojen ögeden müteşekkil öbekleşmelerdir (Massumi, 2013: 21-28). Benzer şekilde gezgin demircinin mekânla ve yer altındaki madde-enerji akışlarıyla kurduğu ilişki hilomorfik modele göre şekillenmez. Burada Deleuze ve Guattari, organizma ve organsız beden arasındakine benzer bir dizi karşıtlığı demirci ve demir cevheri arasındaki ilişkide belirlerler: devlet aygıtına karşı göçebe savaş makinesi, devlet bilimine karşı göçebe bilim, pürüzlü mekâna karşı pürüzsüz mekân. Demirci maddeye form dayatmaz. Bunun yerine yoğun kuvvetlerden yararlanarak giderek daha zengin ve tutarlı bir materyal geliştirir. Demirci için madde morfogenetik kapasitelere gebe aktif materyaldir. Burada metalürjinin göçebe savaş makinesi ve devlet formuyla ilişkisinde içerik ve ifadenin ikili eklemlenme tarzları farklılaşır. İçerik gezgin metalürji tarafından izlenen yer altındaki metalik çizgidir. Gezgin metalürji henüz biçimlenmemiş bu akıştan ticareti yapılabilen ve şekillendirilebilen tözler olarak külçeleri üreten içerik formudur. İçeriğe karşılık gelen ifade formu göçebe savaş makinesidir. Savaş makinesi külçeleri silahlara dönüştürür. Bu ifadenin tözü ise pürüzsüz mekândır. Aynı içerik devlet tarafından yakalandığında farklı bir ifadeye kavuşur. Külçe formundaki metalik çizgiye karşılık gelen ifade formu devlet, ifade tözü ise pürüzlü mekândır. Külçeler silah yerine aletlere dönüştürülür. Yani makinesel filumdan biçimlenen külçe iki farklı öbekleşmede – savaş makinesi ve devlet formu – iki farklı ifadeye varır (Deleuze ve Guattari, 1987: 410-415). Böylece tüm teknolojilerin ardındaki temel ilkeye ulaşılmış olur. Herhangi bir teknik kendisini varsayan öbekleşme olmadığı sürece soyut ve belirsizdir (1987: 397-398). Teknoloji genellikle araçları, onları mümkün kılan ortamdan yalıtık olarak değerlendirme hatasına düşer. Oysa araçlar bedenlerin iç içe geçtiği makinesel öbekleşmelerden ayrı düşünülemez. Örneğin üzengi yeni silahlar ve yeni araçlar gerektiren bir insan-at ortak yaşamına ihtiyaç duyar. Her araç kendisini seçen ve filumuna katan bir toplumsal makine varsayar (1987: 90).

Kaynakça

Acuto M ve Curtis S (2014). *Reassembling International Theory: Assemblage Thinking and International Relations.* Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

Ansell-Pearson K (1999). *Germinal Life: The Difference and Repetition of Deleuze.* London and New York: Routledge.

Bennett J (2010). *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things.* Durham and London: Duke University Press.

Bonta M ve Protevi J (2004). *Deleuze and Geophilosophy: A Guide and Glossary.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Braidotti R (2014). *İnsan Sonrası.* Çev. Ö Karakaş, İstanbul: Kolektif Kitap.

Brenner N, Madden D J ve Wachsmuth D (2011). Assemblage Urbanism and the Challenges of Critical Urban Theory. *City,* 15(2)**,** 225-40.

Buchanan I (2015). Assemblage Theory and Its Discontents. *Deleuze Studies,* 9(3)**,** 382–92.

Buchanan I (2017). Assemblage Theory, or, the Future of an Illusion. *Deleuze Studies,* 11(3)**,** 457–74.

Buchanan I (2021). *Assemblage Theory and Method.* London: Bloomsbury Academic.

Colebrook C (2013). *Gilles Deleuze.* Çev. C Soydemir, Ankara: Doğu Batı.

Collier S J (2006). Global Assemblages. *Theory, Culture and Society,* 23**,** 399-401.

Collier S J ve Ong A (2005). Global Assemblages, Anthropological Problems. İçinde: A Ong ve S J Collier (der), *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics as Anthropological Problems*, Oxford: Blackwell Publishing.

Coole D ve Frost S (2010). Introducing the New Materialisms. İçinde: D Coole ve S Frost (der), *New Materialisms. Ontology, Agency, and Politics*, London: Duke University Press.

De Landa M (1991). *War in the Age of Intelligent Machines.* New York: Zone Books.

De Landa M (2002). *Intensive Science and Virtual Philosophy.* London: Continuum.

De Landa M (2006). *Çizgisel Olmayan Tarih: Bin Yılın Öyküsü.* Çev. E Kılıç, İstanbul: Metis.

De Landa M (2012). Deleuze, Materialism and Politics. İçinde: I Buchanan ve N Thoburn (der), *Deleuze and Politics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

De Landa M (2016). *Assemblage Theory.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

De Landa M (2017). *Yeni Bir Toplum Felsefesi: Öbekleşme Teorisi Ve Toplumsal Karmaşıklık.* Çev. S Çalcı, İstanbul: Kolektif Kitap.

Deleuze G (2005). *Spinoza: Pratik Felsefe.* Çev. U Baker, İstanbul: Norgunk.

Deleuze G (2009). 8 Yıl Sonra: 80'ler Söyleşisi. İçinde: D Lapoujade (der), *İki Delilik Rejimi: Metinler Ve Söyleşiler 1975-1995,* Çev. M E Keskin, İstanbul: Bağlam.

Deleuze G (2010). *Bergsonculuk.* Çev. H Yücefer, İstanbul: Otonom.

Deleuze G (2013a). *Foucault.* Çev. B Yalım ve E Koyuncu, İstanbul: Norgunk.

Deleuze G (2013b). *Kritik Ve Klinik.* Çev. İ Uysal, İstanbul: Norgunk.

Deleuze G (2014). *Sinema I: Hareket-İmge.* Çev. S Özdemir, İstanbul: Norgunk.

Deleuze G ve Guattari F (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia.* Çev. B Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Deleuze G ve Guattari F (2000). *Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin.* Çev. Ö Uçkan ve I Ergüden, İstanbul: YKY.

Deleuze G ve Guattari F (2001). *Felsefe Nedir?* Çev. T Ilgaz, İstanbul: YKY.

Deleuze G ve Guattari F (2014). *Anti-Ödipus: Kapitalizm Ve Şizofreni.* Çev. F Ege, H Erdoğan ve M Yiğitalp, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Deleuze G ve Parnet C (1990). *Diyaloglar.* Çev. A Akay, Ankara: Bağlam Yayıncılık.

Farias I (2011). The Politics of Urban Assemblages. *City,* 15(3-4)**,** 365-74.

Farias I ve Bender T (2010). *Urban Assemblages: How Actor–Network Theory Changes Urban Studies.* Abingdon: Routledge.

Foucault M (1992). *Hapishanenin Doğuşu.* Çev. M A Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault M (2005). Michel Foucault'nun Oyunu. İçinde: F Keskin (der), *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1,* Çev. I Ergüden, O Akınhay ve F Keskin, İstanbul: Ayrıntı.

Grosz E (2012). Geopower. *Environment and Planning D: Society & Space,* 30(6)**,** 973–5.

Hodder I (2018). *Dolanıklık: İnsanlar Ve Şeylerin Arasındaki İlişkilerin Arkeolojisi.* Çev. B C Yılmazyiğit, İstanbul: Alfa.

Latour B (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor–Network-Theory.* Oxford: Oxford University Press.

Law J (2004). *After Method Mess in Social Science Research.* London: Routledge.

Legg S (2011). Assemblage/Apparatus: Using Deleuze and Foucault. *Area,* 43(2)**,** 128–33.

Li T M (2007a). Practices of Assemblage and Community Forest Management. *Economy and Society,* 36(2)**,** 263–93.

Li T M (2007b). *Will to Improve: Governmentality, Development, and the Practice of Politics.* Durham: Duke University Press.

Marcus G E ve Saka E (2006). Assemblage. *Theory, Culture & Society,* 23(2–3)**,** 101–9.

Massumi B (2013). *Kapitalizm Ve Şizofreni Için Kullanıcı Rehberi: Deleuze Ve Guattari'den Sapmalar.* Çev. F Ege, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Mccann E ve Ward K (2011). *Mobile Urbanism: City Policymaking in the Global Age.* Minnesota: University of Minnesota Press.

Mcfarlane C (2009). Translocal Assemblages: Space, Power and Social Movements. *Geoforum,* 40(3)**,** 561–7.

Mcfarlane C (2011a). Assemblage and Critical Urbanism. *City,* 15(2)**,** 204-24.

Mcfarlane C (2011b). The City as Assemblage: Dwelling and Urban Space. *Environment and Planning D: society and space,* 29(4)**,** 649-71.

Mitchell T (2020). *Karbon Demokrasi: Petrol Çağında Siyasal İktidar.* Çev. F Berksun, İstanbul: Dergah.

Müller M (2015). Assemblages and Actor-Networks: Rethinking Socio-Material Power, Politics and Space. *Geography Compass,* 9(1)**,** 27-41.

Nail T (2017). What Is an Assemblage? *SubStance,* 46(1)**,** 21–37.

Ong A (2011). Introduction: Worlding Cities, or the Art of Being Globals. İçinde: A Roy ve A Ong (der), *Worlding Cities: Asian Experiments and the Art of Being Global*, Malden: Wiley-Blackwell.

Patton P (2000). *Deleuze and the Political.* London and New York: Routledge.

Phillips J (2006). Agencement/Assemblage. *Theory, Culture & Society,* 23(2–3)**,** 108-9.

Prince R (2010). Policy Transfer as Policy Assemblage: Making Policy for the Creative Industries in New Zealand. *Environment and Planning A,* 42**,** 169–86.

Protevi J (2009). *Political Affect: Connecting the Social and the Somatic.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Protevi J (2012). Deleuze and Life. İçinde: D W Smith ve H Somers-Hall (der), *The Cambridge Companion to Deleuze*, New York: Cambridge University Press.

Protevi J (2013). *Life, War, Earth: Deleuze and the Sciences.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Rabinow P (2003). *Anthropos Today: Reflections on Modern Equipment.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Saskia S (2006). *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages.* Princeton: Princeton University Press.

Sauvagnargues A (2016). *Artmachines: Deleuze, Guattari, Simondon.* Çev. S Verderber ve E W Holland, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Smith A T (2015). *The Political Machine: Assembling Sovereignty in the Bronze Age Caucasus.* Princeton: Princeton University Press.

Venn C (2006). A Note on Assemblage. *Theory, Culture & Society,* 23(2–3)**,** 107-8.

Zdebik J (2012). *Deleuze and the Diagram: Aesthetic Threads in Visual Organization.* London and New York: Continuum.